

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 342

Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku

Redaktor naukowy
Wanda Ronka-Chmielowiec

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Aleksandra Śliwka
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: Barbara Cibis
Łamanie: Comp-rajt
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-461-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Maria Balcerowicz-Szkutnik, Włodzimierz Szkutnik: Sektor ubezpieczeń w krajach postradzieckiej Azji Środkowej	11
Teresa H. Bednarczyk: The systemic relevance of the reinsurance industry	28
Krystyna Ciuman: Finansjalizacja a sektor ubezpieczeń	37
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Analiza najważniejszych pozycji wynikowych według grup ubezpieczeń działu II w Polsce dla lat 2009-2011	44
Andrzej Grzebieniak: Ocena narzędzi marketingowych stosowanych przez zakłady ubezpieczeń w procesie zarządzania relacjami z klientami	57
Monika Hadaś-Dyduch: Zarządzanie ryzykiem poprzez ubezpieczenie	66
Beata Jackowska: Wpływ proporcji płci ubezpieczonych na wysokość jednorazowych składek netto w ubezpieczeniach na życie	77
Beata Jackowska, Tomasz Jurkiewicz, Ewa Wycinka: Satysfakcja przedsiębiorstw sektora MŚP z likwidacji szkód ubezpieczeniowych	87
Anna Jędrzychowska, Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska, Ewa Poprawska: Sytuacja na rynku ubezpieczeń komunikacyjnych w Polsce na tle rynku europejskiego	98
Marcin Kawiński: Pozasądowe rozstrzyganie sporów a ochrona konsumentów branży ubezpieczeniowej	111
Nadezda Kirillova: Insurance for companies and households in Russia	127
Robert Kurek: Arbitraż nadzorczy na rynku usług finansowych – identyfikacja zjawiska	132
Piotr Majewski: Ubezpieczenia pojazdów zabytkowych	140
Marek Monkiewicz, Grażyna Sordyl, Bogusław Bamber: Alternatywne metody wykorzystania funduszu pomocowego zarządzanego przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny (UFG)	150
Magdalena Mosionek-Schweda: Model Altmana jako narzędzie do oceny ryzyka upadłości przedsiębiorstw	164
Joanna Niżnik: Reformowanie systemów emerytalnych państw Europy Środkowej po kryzysie finansowym 2008 r. na przykładzie Czech i Węgier	176
Dorota Ostrowska: Insurance Guarantes market development in Poland in the years 2006-2012	186
Sylvia Pińkowska-Kamieniecka: Obowiązkowe zakładowe programy emerytalne w Europie	196
Piotr Pisarewicz: Nowe standardy rynku <i>bancassurance</i> w zakresie ubezpieczeń z elementem inwestycyjnym lub oszczędnościowym	206

Maria Płonka: Kierunki internacjonalizacji zakładów ubezpieczeń ze szczególnym uwzględnieniem towarzystw ubezpieczeń wzajemnych ...	216
Agnieszka Przybylska-Mazur: Wybrane wielkości statystyczne w podejmowaniu decyzji o prywatnych ubezpieczeniach zdrowotnych	225
Filip Przydróżny: Komunikacja zakładu ubezpieczeń z otoczeniem w kryzysie zaufania	236
Ryszard Pukała: Konsekwencje wstąpienia Rosji do WTO dla rosyjskiego rynku ubezpieczeniowego	245
Joanna Rutecka: Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne – charakterystyka i czynniki rozwoju	256
Edyta Sidor-Banaszek: Wykorzystanie wskaźnika ALE (<i>Active Life Expectancy</i>) w ubezpieczeniu od ryzyka niesamodzielności	267
Ewa Spigarska: Sprawozdawczość zakładów ubezpieczeń dla potrzeb rachunkowości i dyrektywy Wyplacalność II – podobieństwa i różnice	278
Ilona Tomaszewska, Renata Pajewska-Kwaśny: Szkody środowiskowe w świetle regulacji zawartych w dyrektywie ELD	288
Tatiana Verezubova: Doskonalenie monitorowania wypłacalności zakładów ubezpieczeń	298
Damian Walczak: Wybrane problemy dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego rolników w Polsce	306
Stanisław Wieteska: Dylematy ubezpieczenia mienia w obiektach wielko-przestrzennych wysokiego składowania od skutków dymu pożarowego	316
Alicja Wolny-Dominiak: Loss reserving using growth curve modeling	331
Wojciech Wiśniewski: Wpływ technologii informatycznych na zmiany organizacji likwidacji szkód	338
Tomasz Zapart: Kalkulacja składki ubezpieczeniowej w ubezpieczeniach komunikacyjnych dla podmiotów gospodarczych.	348
Marta Zieniewicz: Mikroubezpieczenia szansą dla mikro- i małych przedsiębiorstw w Polsce – przykład branży transportowej	359

Summaries

Maria Balcerowicz-Szkutnik, Włodzimierz Szkutnik: Insurance sector in post-Soviet Asian states	27
Teresa H. Bednarczyk: Systemowe znaczenie sektora reasekuracyjnego	36
Krystyna Ciuman: Financialisation within the insurance sector	43
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Analysis of the most important income and cost position for nonlife insurance companies from the Polish market in the time period 2009-2011	56

Andrzej Grzebieniak: The evaluation of marketing tools used by insurance companies in the process of managing the relations with clients	65
Monika Hadaś-Dyduch: Managing risk through insurance	76
Beata Jackowska: The influence of gender structure of the insured on net single premiums in life insurance	86
Beata Jackowska, Tomasz Jurkiewicz, Ewa Wycinka: SMEs' satisfaction with insurance claims settlement	97
Anna Jędrzychowska, Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska, Ewa Poprawska: The situation on the motor insurance market in Poland against a background of the European market	109
Marcin Kawiński: Alternative dispute resolution and consumer protection within insurance market	126
Nadezda Kirillova: Ubezpieczenia dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych w Rosji	131
Robert Kurek: Supervisory arbitrage at the financial services market – the phenomenon identification	139
Piotr Majewski: Historic vehicles insurance	149
Marek Monkiewicz, Grażyna Sordyl, Bogusław Bamber: Alternative methods of use of the assistance fund managed by the Insurance Guarantee Fund (IGF)	163
Magdalena Mosionek-Schweda: The Altman model as a tool to predict bankruptcy of companies	175
Joanna Niżnik: The reform of pension systems in Middle Europe after the 2008 financial crisis on the example of Czech and Hungary	185
Dorota Ostrowska: Rozwój rynku gwarancji ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2006-2012	195
Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka: Mandatory occupational pension schemes in Europe	205
Piotr Pisarewicz: New bancassurance standards of insurance investment products and products with saving component	215
Maria Płonka: Directions of internationalization of insurance undertakings with particular emphasis on mutual insurance companies	224
Agnieszka Przybylska-Mazur: Selected statistical values in decision-making when selecting private health insurance	235
Filip Przydróżny: Communication of insurance company with the environment in trust crisis	244
Ryszard Pukała: Consequences of the Russian accession to the WTO for the Russian insurance market	255
Joanna Rutecka: Supplementary old-age pension security – basic characteristics and main factors of its growth	266
Edyta Sidor-Banaszek: Active life expectancy in a stand-alone policy	277

Ewa Spigarska: Reporting of the insurance companies for accounting purposes and the Solvency II Directive – similarities and differences	287
Ilona Tomaszewska, Renata Pajewska-Kwaśny: Impact of EU legislation on the development of environmental insurance	297
Tatiana Verezubova: Control of solvency of insurers of the Republic of Belarus	305
Damian Walczak: Some problems faced by farmers in Poland regarding additional retirement savings	315
Stanisław Wieteska: Property insurance dilemmas in high storage objects from the effects of fire smoke	330
Alicja Wolny-Dominiak: Kalkulacja rezerwy szkodowej z wykorzystaniem krzywej wzrostu	337
Wojciech Wiśniewski: Impact of IT technologies on changes of organization of claims settlement	347
Tomasz Zapart: The calculation of the insurance premium in motor insurance for business entities.	358
Marta Zieniewicz: Microinsurance as a chance for micro and small business – an example of transport industry	366

Damian Walczak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

WYBRANE PROBLEMY DODATKOWEGO ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO ROLNIKÓW W POLSCE

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie inwestycji w gospodarstwach rolnych jako potencjalnych oszczędności emerytalnych rolników w Polsce. Gospodarstwa rolne w Polsce mają najczęściej charakter rodzinny. Taka forma gospodarowania jest również wskazana w Konstytucji RP jako podstawowa forma ustroju rolnego. Jednocześnie należy wskazać, że gospodarstwa rolne w Polsce dynamicznie się modernizują i inwestują w swój rozwój znaczne środki pieniężne, pochodzące zarówno z wypracowanych zysków, jak i z dofinansowania ze środków unijnych. Uwzględniając wielopokoleniowy charakter gospodarstw domowych na polskiej wsi, należy zwrócić uwagę na fakt, że inwestycje w prowadzone gospodarstwa rolne ze względu na ich rodzinny charakter można uznać za „inwestycje emerytalne”.

Słowa kluczowe: emerytura, oszczędności, gospodarstwo rolne.

DOI: 10.15611/pn.2014.342.29

1. Wstęp

W obliczu niżu demograficznego wiążącego się z pogorszeniem sytuacji finansowej Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz zmiany systemu emerytalnego w Polsce z opartego na zdefiniowanym świadczeniu na bazujący na zdefiniowanej składce niezbędne jest samodzielne zabezpieczenie finansowe na starość. Osoby pracujące na podstawie umowy o pracę, które w przyszłości otrzymają emeryturę bazującą na zgromadzonych składkach, mogą oszczędzać, poza dwoma obowiązkowymi filarami, w Pracowniczych Programach Emerytalnych, na Indywidualnych Kontach Emerytalnych lub na Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego. Odmienne kwestia ta przedstawia się w przypadku rolników, którzy w przeciwieństwie do większości społeczeństwa należą do Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, a ich system emerytalny nadal oparty jest na zasadzie zdefiniowanego świadczenia [Chybalski 2012, s. 29-31]. Jednak świadczenia te są niskie,

co nieodzownie jest związane z koniecznością indywidualnego zabezpieczenia na okres po zakończeniu prowadzenia gospodarstwa rolnego. W przypadku rolników elementem dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego mogą być środki zainwestowane we własne gospodarstwo rolne, a więc miejsce pracy swoje i swoich dzieci. Specyfika tych inwestycji wynika z rodzinnego charakteru gospodarstw rolnych w Polsce, które są przekazywane „z ojca na syna”, a decyzje dotyczące gospodarstwa są podejmowane przez małżonków wspólnie. Taka forma gospodarowania po pierwsze ukształtowała się w ciągu lat na terytorium Polski (Polska była jedynym krajem w bloku wschodnim, w którym rodzinne gospodarstwa rolne odgrywały tak dużą rolę), a po drugie, ta forma gospodarowania ma również uzasadnienie w Konstytucji RP – art. 23 określa, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne [Konstytucja RP; Food and Agriculture Organization of the United Nations 2000, s. 128-147; Walczak 2012, s. 35-36; Tańska-Hus, Orlewski 2006, s. 537-541; Gutkowska 1997, s. 29-44; Woś 2004, s. 40-45; Badanie Agribus 2013].

Oczywiście przedstawione w artykule założenia opierają się również na przesłance, że gospodarstwa rolne w Polsce działają, opierając się na pracy wielu pokoleń, które nie tylko pracują w jednym gospodarstwie rolnym, ale równie często tworzą jedno gospodarstwo domowe – dzielące przychody i koszty pomiędzy siebie. Powszechne stanowisko w tej sprawie znajduje potwierdzenie w liczbach: gospodarstwa domowe składające się z 5 lub więcej osób stanowią 24,5% wszystkich gospodarstw domowych na wsi, natomiast w miastach stanowią jedynie 9,0%. Dwie generacje w jednym gospodarstwie na wsi żyją (i dwie rodziny) trzy razy częściej niż w mieście, a trzy generacje (i trzy rodziny) – siedem razy częściej niż w mieście [*Program...* 2010, s. 8-9; Karpowicz 1998; Zalega 2007, s. 20-23].

Celem artykułu jest przedstawienie inwestycji w gospodarstwach rolnych jako potencjalnego elementu dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego rolników w Polsce.

2. Oszczędności, zobowiązania oraz inwestycje rolników

Jak wskazują wielkości zaprezentowane w tab. 1, sytuacja finansowa rolników w Polsce ulega polepszeniu. Depozyty przez nich posiadane dynamicznie wzrastają zarówno w ujęciu nominalnym, jak i w relacji do innych grup. W 1996 r. depozyty posiadane przez rolników indywidualnych stanowiły zaledwie 0,92% depozytów osób prywatnych, a w 2012 r. 1,6%¹, natomiast w stosunku do przedsiębiorców indywidualnych poziom ten wzrósł z 16,8 do 30,5%.

Zobowiązania rolników indywidualnych wobec banków w prezentowanym okresie wzrosły z 3,8 mld PLN do 24 mld PLN, jednak, co należy podkreślić, aż 70,8% tych zobowiązań w 2012 r. było przeznaczonych na inwestycje lub nieru-

¹ Jednocześnie w tym okresie liczba indywidualnych gospodarstw rolnych uległa zmniejszeniu z 3,06 mln w 1996 r. do 2,27 mln w 2010 r. [Powszechny Spis Rolny 2010].

chomości. Świadczy to nie tylko o dobrej polityce zaciągania zobowiązań przez rolników, ale również o wielkości inwestycji dokonywanych na polskiej wsi. Rolnicy w przeciwieństwie do przedsiębiorców indywidualnych zadłużają się przeważnie w celu rozwoju swego gospodarstwa rolnego, a nie na potrzeby bieżące lub konsumpcje (tab. 2).

Tabela 1. Depozyty i inne zobowiązania banków w latach 1996-2012

Rok	Depozyty i inne zobowiązania banków wobec (stan na koniec grudnia w mln PLN)		
	rolników indywidualnych	osób prywatnych	przedsiębiorców indywidualnych
1996	717,0	77 883,3	4 255,8
1997	730,9	102 554,4	5 181,1
1998	844,7	134 101,8	6 301,0
1999	647,1	154 526,7	7 491,1
2000	1 064,0	186 994,2	6 914,7
2001	1 444,2	209 622,1	8 465,2
2002	1 605,1	203 259,3	8 534,5
2003	1 821,7	198 641,8	9 463,2
2004	2 871,0	193 153,1	11 152,1
2005	3 737,7	201 026,6	13 619,4
2006	6 017,9	213 712,1	17 419,1
2007	6 157,6	233 242,5	21 243,1
2008	6 489,1	300 032,1	21 842,0
2009	6 916,7	346 566,5	23 395,5
2010	7 369,3	381 815,2	23 887,7
2011	7 924,5	435 005,5	24 842,6
2012	7 763,5	470 984,4	25 425,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Narodowy Bank Polski 2013].

O skali inwestycji prowadzonych na polskiej wsi świadczy również liczba i kwota kredytów preferencyjnych udzielonych przez polskie banki rolnikom z dopłatami do oprocentowania (dopłaty do odsetek pochodzą ze środków budżetowych, a Agencja Restrukturyzacji Modernizacji Rolnictwa jest płatnikiem) (szerzej [Rosa 2011, s. 97-105]). Tylko od momentu wstąpienia do Unii Europejskiej (kredyty te w Polsce funkcjonują już od 1994 r.) 150 tys. rolników zaciągnęło preferencyjne kredyty o wartości ponad 15 mld zł. Rolnicy korzystali najczęściej z kredytów przeznaczonych za zakup podstawowego dla nich środka produkcyjnego, czyli użytków rolnych – ponad 5,3 mld w ciągu 8 lat (tab. 3). Inwestycje w gospodarstwa rolne są również istotne ze względów społecznych, zwiększając bowiem produkcję w poszczególnych gospodarstwach, przyczyniają się do zapewnienia samowystarczalności żywnościowej kraju i, w mniejszym zakresie w przypadku polskiego rolnictwa, walki z głodem w skali światowej [Miller i in. 2010].

Tabela 2. Kredyty i pożyczki udzielone przez banki w latach 1996-2012

Rok	Kredyty i pożyczki udzielone (stan na koniec grudnia w mln PLN)				
	rolnikom indywidualnym, w tym	na inwestycje i nieruchomości (oraz ich udział w kredytach i pożyczkach ogółem w %)	osobom prywatnym	przedsiębiorcom indywidualnym, w tym	na inwestycje i nieruchomości (oraz ich udział w kredytach i pożyczkach ogółem w %)
1996	3 805,3		11 415,4	5 625,7	
1997	5 487,7		17 937,8	7 818,4	
1998	5 654,6		23 113,7	10 219,7	
1999	6 410,0		35 652,7	12 591,4	
2000	7 423,8		46 399,7	14 910,8	
2001	8 379,0		54 288,8	17 183,2	
2002	9 414,7	5 039,0 (53,5%)	61 661,3	15 046,7	5 663,4 (37,6%)
2003	10 590,0	6 192,7 (58,5%)	72 375,3	15 168,3	6 217,9 (41,0%)
2004	11 305,8	7 109,4 (62,9%)	82 957,0	15 397,2	6 538,1 (42,5%)
2005	11 965,6	8 212,4 (68,6%)	107 338,5	16 721,6	7 138,8 (42,7%)
2006	14 785,3	9 958,8 (67,4%)	148 299,8	19 807,9	8 893,2 (44,9%)
2007	17 375,7	11 989,7 (69,0%)	210 281,8	25 531,9	11 354,9 (44,5%)
2008	18 658,7	12 822,9 (68,7%)	314 021,7	34 286,4	14 952,0 (43,6%)
2009	19 421,9	13 292,4 (68,4%)	352 911,0	38 384,8	16 007,9 (41,7%)
2010	20 087,7	14 135,5 (70,4%)	405 075,7	42 586,5	17 540,0 (41,2%)
2011	22 167,5	15 758,9 (71,1%)	452 937,0	48 752,3	19 511,3 (40,0%)
2012	24 040,1	17 021,8 (70,8%)	449 264,2	51 195,1	18 454,3 (36,0%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Narodowy Bank Polski 2013].

Tabela 3. Liczba i kwota kredytów preferencyjnych (z dopłatami do odsetek) udzielonych w latach 2004-2012 polskiemu rolnikowi

Rok	Razem kredyty inwestycyjne		W tym: na zakup użytków rolnych	
	liczba	kwota w mln PLN	liczba	kwota w mln PLN
2012	10 552	2 376,1	4 556	700,0
2011	14 923	3 153,9	6 562	1 029,9
2010	12 159	2 379,63	5 792	802,51
2009	10 699	1 797,92	5 564	706,21
2008	14 037	2 270,51	4 719	524,11
2007	22 706	3 261,5	5 227	497,5
2006	23 695	2 908,6	6 377	460,1
2005	21 086	2 115,4	6 267	332,4
2004	20 447	1 908,1	6 077	254,3
Ogółem	150 304	15 772	51 141	5 307

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, <http://www.arimr.gov.pl> (10.04.2013).

Corocznie na potrzeby europejskiego systemu rachunkowości rolnej FADN (*Farm Accountancy Data Network*)² oceniana jest sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w Polsce. Badania te są przeprowadzane w gospodarstwach rolnych, które wytwarzają około 90% wartości standardowej produkcji w danym regionie lub kraju, a więc w Polsce w zaledwie 723 tys. gospodarstw rolnych na ponad 2,2 mln istniejących [FADN 2012, 49]. Analiza danych pochodzących z tego systemu, a dotycząca inwestycji, pozwala potwierdzić informacje m.in. z systemu bankowego lub Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, że gospodarstwa rolne w Polsce inwestują w swój rozwój. W zakresie inwestycji brutto bez względu na typ rolniczy gospodarstwa rolnego lub powierzchnię użytków rolnych wartości te są dodatnie. Niestety, inwestycje netto, a więc wartość zakupionych środków trwałych pomniejszona o dokonaną w danym roku wartość amortyzacji, nie we wszystkich rodzajach gospodarstw jest dodatnia. Może wynikać to z kilku powodów, ze względu na:

- specyfikę gospodarstwa (patrz: typ rolniczy),
- posiadane środki (patrz: powierzchnia użytków rolnych)³ oraz
- opłacalność inwestycji.

Jednakże bez względu na wysokość inwestycji zaprezentowane wielkości świadczą, po pierwsze, o inwestowaniu w gospodarstwa rolne przez rolników, a po drugie, wskazują na zróżnicowanie polskiego rolnictwa.

Tabela 4. Inwestycje brutto oraz netto w gospodarstwach rolnych uczestniczących w systemie FADN w 2011 r.

Typ rolniczy							
	uprawy polowe	uprawy ogrodnicze	uprawy trwałe	krowy mleczne	zwierzęta trawożerne	zwierzęta ziarnożerne	mieszane
Inwestycje brutto zł	68 493	27 209	44 378	48 697	35 181	45 294	24 762
Inwestycje netto zł	28 680	-11 378	-702	16 111	12 450	9 071	1 100
Powierzchnia użytków rolnych							
	bardzo małe (<5)	małe (5<ha<=10)	średnio małe (10< ha<=20)	średnio duże (20<ha<=30)	duże (30<ha<=50)	bardzo duże (ha>50)	
Inwestycje brutto zł	10 478	7 028	13 822	28 356	53 035	115 090	
Inwestycje netto zł	-23 205	-6 808	-3 737	3 294	17 554	49 329	

Źródło: FADN 2012, 49, 63.

² System FADN (*Farm Accountancy Data Network*) został stworzony w 1965 r. w celu kreowania Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i funkcjonuje we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej.

³ Wielkość gospodarstwa wpływa na jego dochodowość, a więc na wartość posiadanych środków, które mogą być przeznaczone na inwestycje.

Kończąc prezentowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych, nie można nie wskazać czynników decydujących o inwestowaniu w podstawowy dla tej grupy społecznej czynnik, jakim jest ziemia. Oczywiście najczęstszymi powodami mogą być [Laskowska 2011, s. 151-153]:

- motyw produkcyjny,
- korzyści płynące z dopłat unijnych i innych form wsparcia rolnictwa,
- uzyskiwanie dochodów z tytułu dzierżawy gruntów rolnych,
- traktowanie gruntów rolnych jako działalności inwestycyjnej powiązanej z oczekiwanym wzrostem cen,
- ubezpieczenie społeczne w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

A corocznie liczba tych transakcji jest istotna, np. w 2011 r. dokonano 104 191 transakcji kupna/sprzedaży użytków rolnych o wartości ponad 9,0 mld zł [GUS 2012, 134].

3. Oszczędności rolników w Polsce w świetle badania Diagnoza społeczna

W przeprowadzonym cyklicznie badaniu Diagnoza społeczna jedno z pytań dotyczy posiadania oszczędności. Ogółem w Polsce 36,1% gospodarstw domowych posiada oszczędności. Analizując jednak udział gospodarstw domowych posiadających oszczędności, w zależności od źródła utrzymania można wskazać, że najczęściej oszczędzają pracujący na własny rachunek. Oszczędzających rolników jest 33,6%, a więc nieznacznie mniej od średniej⁴.

Tabela 5. Posiadanie oszczędności w zależności od źródła utrzymania

Źródło utrzymania gospodarstwa	Czy Pana(i) gospodarstwo domowe posiada jakieś oszczędności?			Udział posiadających oszczędności
	TAK	NIE	Ogółem	
Pracujący na własny rachunek	246	259	505	48,7%
Pracownicy	2 096	3 168	5 264	39,8%
Rolnicy	196	387	583	33,6%
Emeryci	1 326	2 369	3 695	35,9%
Renciści	117	546	663	17,6%
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura i renta	61	332	393	15,5%
Utrzymujący się z kilku równie ważnych źródeł utrzymania gospodarstwa	411	815	1 226	33,5%
Ogółem	4 453	7 876	12 329	36,1%

Źródło: [Walczak, Krupa 2013, s. 444].

⁴ Natomiast w badaniu przeprowadzonym przez CBOS w 2010 r. aż 78% rolników indywidualnych twierdziło, że nie oszczędza z myślą o wieku emerytalnym i nie zamierza tego robić – a najczęściej wskazywaną przyczyną niepodejmowania dodatkowego oszczędzania na przyszłą emeryturę był brak wiedzy o skutecznych metodach pomnażania oszczędności [CBOS 2010, s. 5].

Rolnicy, podobnie jak inne grupy, najczęściej deklarują oszczędzanie „na czarną godzinę” oraz bieżące potrzeby. Zaledwie 25,3% deklaruje oszczędzanie na starość. Jest ich zdecydowanie mniej niż średnia liczba osób deklarujących ten cel oszczędzania wśród wszystkich respondentów.

Tabela 6. Cel oszczędzania rolników

Cel oszczędzania	Procent rolników oszczędzających w danym celu	Procent wszystkich gospodarstwach domowych oszczędzających w danym celu
„Czarna godzina”	56,2	61,5
Bieżące wydatki	50,8	33,2
Dobra trwałego użytku	33,3	22,8
Przyszłość dzieci	31,7	23,2
Remont domu/mieszkania	29,0	25,0
Starość	25,3	36,5
Leczenie	23,8	25,0
Stałe opłaty	18,4	11,9
Inne cele	16,7	14,0
Bez celu	11,3	10,2
Wypoczynek	10,2	23,5
Rehabilitacja	3,8	8,8
Zakup domu/mieszkania	2,1	6,4

Źródło: [Diagnoza społeczna 2011...].

Tabela 7. Liczba rolników oszczędzających na starość w określony sposób w badaniu Diagnoza społeczna 2011

Forma oszczędzania	Liczba rolników oszczędzających na starość w dany sposób
Lokaty w bankach w złotych	42
W gotówce	39
W innej formie	5
Lokaty w nieruchomościach	4
Lokaty w bankach w walutach obcych	3
Lokaty w innych niż nieruchomości dobrach materialnych	3
W obligacjach	2
W funduszach inwestycyjnych	2
Indywidualne konto emerytalne	2
W polisie ubezpieczeniowej	1
W papierach wartościowych notowanych na giełdzie	0
Udziały oraz akcje w prywatnych spółkach akcyjnych	0

Źródło: [Diagnoza społeczna 2011...].

Wśród rolników deklarujących oszczędzanie na starość najpopularniejszą formą oszczędzania jest lokata złotówkowa w banku lub oszczędzanie w gotówce. Interesująca mogłaby być znajomość powodu wyboru tych form (niestety badanie nie prezentuje uzasadnienia decyzji). Może wynikać to z:

- nieznaności bardziej złożonych inwestycji,
- celowego wyboru inwestycji o wysokiej płynności lub
- awersji do ryzyka.

Zaledwie 4 rolników w całym badaniu stwierdziło, że oszczędza na starość i czyni to poprzez inwestowanie w nieruchomości, zapewne za taką inwestycję uważając inną nieruchomość niż grunty wchodzące w skład prowadzonego gospodarstwa rolnego.

4. Podsumowanie

Oczywiście część rolników prowadzi gospodarstwa rolne wyłącznie w celu uzyskania dopłat bezpośrednich i nie dokonuje w nich inwestycji, traktując je wyłącznie jako lokatę kapitału, którą można spieniężyć, np. w przypadku braku środków w okresie emerytalnym. Właścicielami takich gospodarstw są zarówno osoby, które w tym celu nabyły takie gospodarstwa, jak i ich właściciele od pokoleń. Obie grupy można więc uznać za rolników prowadzących produkcję rolniczą, którzy są dodatkowo zabezpieczeni emerytalnie poprzez posiadanie nieruchomości rolnych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że rolnicy w Polsce gospodarują w gospodarstwach rodzinnych. Pomimo wielu stereotypów inwestują duże środki pieniężne w funkcjonujący bardzo często od pokoleń biznes, który następnie jest przekazywany następcom, z którymi tworzą wspólne gospodarstwo domowe. W związku z tym przychody z gospodarstwa rolnego (o którego rozwoju decydowali) nadal wpływają na ich dochód, pomimo przejścia na świadczenie emerytalne lub rentowe.

Jednak zastanawiająca jest niewielka liczba wskazań w badaniu Diagnoza społeczna dotycząca zarówno rolników posiadających oszczędności na starość, jak i tych, którzy jako formę ich ulokowania wybrali nieruchomości. Zapewne wynika to m.in. z naturalnego niekojarzenia inwestycji poczynionych we własne gospodarstwo rolne, podstawowe miejsce pracy i życia, jako oszczędności na starość. Dla rolników rozwój prowadzonego gospodarstwa jest czymś naturalnym, podobnie jak późniejsze jego przekazanie swym dzieciom i pomoc w jego prowadzeniu „dopóki sił wystarczy”.

Jedną z podstawowych cech inwestowania jest rezygnacja z bieżącej konsumpcji na rzecz przyszłej, obciążonej pewną niepewnością. Natomiast oszczędności emerytalne rolników w postaci inwestycji dokonywanych we własne gospodarstwa rolne nie ograniczają bieżącej konsumpcji, a ją zwiększają, umożliwiają bowiem rozwój prowadzonego gospodarstwa. Charakteryzują się również ryzykiem w pewnym zakresie kontrolowanym przez inwestora, środki bowiem inwestuje on w samodzielnie prowadzony biznes, nad którym ma kontrolę.

Literatura

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, <http://www.arimr.gov.pl> [10.04.2013].
- Badanie Agribus, zrealizowane przez firmę Martin&Jacob dla Banku BGŻ SA (materiały uzyskane od rzeczownika prasowego Banku BGŻ SA).
- Bukraba-Rylska I. (2008), *Socjologia wsi polskiej*, PWN, Warszawa.
- CBOS (2010), *Polacy o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę*, <http://www.cbos.pl> [10.05.2013].
- Chybalski F. (2012), *Skuteczność i efektywność systemu emerytalnego: koncepcja analizy i próba pomiaru*, Zeszyty Naukowe. Rozprawy Naukowe/Politechnika Łódzka, nr 1111.
- Diagnoza społeczna 2011*, zintegrowana baza danych, <http://www.diagnoza.com> [25.09.2012].
- FADN (2012), *Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2011 roku*, Część I. Wyniki standardowe, Polski FADN, Warszawa.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2000), *Proceedings of FAO Expert Consultation on the impact of structural adjustment programmes on family farms in Central and Eastern Europe*, Budapest.
- GUS (2012), *Obrót nieruchomościami w 2011 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Gutkowska K. (1997), *Rodzinne gospodarstwa domowe na wsi w warunkach gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.
- Karpowicz E. (1998), *Struktura demograficzna ludności wiejskiej*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Informacja nr 588, (<http://biurosej.gov.pl/teksty/i-588.htm> 10.04.2013).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU, nr 78, poz. 483.
- Laskowska E. (2011), *Inwestowanie na rynku gruntów rolnych w Polsce*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, T. 98, z. 3.
- Miller C., Richter R., McNeill P., Mhlanga N. (2010), *Agricultural Investment Funds for Developing Countries*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
- Narodowy Bank Polski (2013), *Należności i zobowiązania monetarnych instytucji finansowych i banków*, Warszawa.
- Powszechny Spis Rolny (2010), <http://www.stat.gov.pl> (10.05.2013).
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* (2010), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Rosa A. (2011), *Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2011, nr 91.
- Tańska-Hus B., Orlewska M. (2006), *Pojęcie gospodarstwa rolnego i rodzinnego w ustawodawstwie UE i w Polsce*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu 2006, nr 254.
- Walczak D. (2012), *Pozafilarowe formy oszczędzania na emeryturę na przykładzie rodzinnych gospodarstw rolnych*, Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia, nr 45.
- Walczak D., Krupa D. (2013), *Oszczędności gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 102.
- Woś A. (2004), *W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa.
- Zalega T. (2007), *Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji*, „Studia i Materiały” 2007, nr 1.

SOME PROBLEMS FACED BY FARMERS IN POLAND REGARDING ADDITIONAL RETIREMENT SAVINGS

Summary: The objective of the paper is to present investments made in farms seen as a potential form of farmers' retirement savings. Polish farms are often run by families. Such a form of farming is also identified in the Constitution of the Republic of Poland as the basic form of the agricultural system. At the same time it should be emphasized that Polish farms are being dynamically modernized and considerable funds are invested in their development. These funds come both from such farms' own profits and from the EU subsidies. Considering the multi-generation character of Polish farmers' households, attention should be paid to the fact that investments in farms can be regarded as "retirements investment", due to their family-based nature.

Keywords: pension, savings, farm.